

СИСТЕМА МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ФОРМУВАННЯ ДОСТАТНЬОЇ СУКУПНОСТІ ДОКАЗІВ

**Крет Галина Романівна – кандидат юридичних наук, доцент, суддя
Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду**

УДК 343.14

Стаття посвящена определению наработанных ЕСПЧ международных стандартов формирования достаточной совокупности доказательств.

Раскрыты особенности сформированного в практике ЕСПЧ понимания достаточности доказательств. Определены особенности осуществления Судом собственной оценки достаточности доказательств. Раскрыты правовые позиции ЕСПЧ относительно разрешения вопроса об обоснованности предоставления национальными судами оценки доказательствам с точки зрения достаточности.

На основе проведенного исследования обобщена система международных стандартов формирования достаточной совокупности доказательств, наработанных в практике ЕСПЧ.

Ключевые слова: стандарты доказывания, международные стандарты доказывания, достаточность доказательств, стандарты формирования достаточной совокупности доказательств, Европейский Суд по правам человека.

Articolul este dedicat definirii standardelor internaționale elaborate de CEDO pentru a forma un corp suficient de dovezi.

Sunt prezentate caracteristicile înțelegerii în practica CEDO a suficienței probelor. Sunt determinate caracteristicile proprii evaluării a Curții cu privire la caracterul adecvat al probelor. Pozițiile juridice ale CEDO sunt dezvăluite cu privire la soluționarea problemei validității prevederii de către instanțele naționale a unei evaluări a probelor în ceea ce privește adecvarea.

Pe baza studiului, este rezumat un sistem de standarde internaționale pentru formarea unui corp suficient de dovezi dezvoltat în practica CEDO.

Cuvinte cheie: standarde de probă, standarde internaționale de probă, suficiență de dovezi, standarde pentru formarea unui corp suficient de probe, Curtea Europeană a Drepturilor Omului.

The article is devoted to defining of ECHR's international standards for formation a sufficient totality of evidences.

The features of the ECHR's understanding of the sufficiency of the evidences are revealed. The features of the Court's own assessment of the sufficiency of the evidences are identified. The ECHR's legal position on the issue of the validity of the assessment of the evidences by the national courts in terms of sufficiency are revealed.

On the basis of the conducted research, a system of international standards for formation a sufficient totality of evidences produced in ECHR's practice has been generalized. It includei: 1) the assessment of evidence in terms of its sufficiency is the responsibility of the national courts; 2) the inadmissibility of the justification of the judgement establishing the guilt of the accused in the commission of a criminal offense on the basis of single evidence; 3) the evidences used to make the judgment must be in close logical interconnection;

4) the interconnection of the evidences must be objective; 5) the totality of evidences must be characterized as a hierarchical construction.

Key words: standards of proof, international standards of proof, sufficiency of evidences, standards for the formation of a sufficient totality of evidences, European Court of Human Rights.

Вступ. Вагомий вплив на розвиток вітчизняної моделі достатності доказів як їх системної процесуальної властивості здійснюють міжнародні стандарти формування достатньої сукупності доказів, напрацьовані у практиці Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), у переважній більшості випадків, під час надання ним оцінки дотриманню національними судами положень ст. ст. 3 і 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р., ратифікованої Законом України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР (далі – Європейська конвенція від 04.11.1950 р.), які гарантують заборону катування та право на справедливий судовий розгляд. Динамічність практики ЄСПЛ виступає невід’ємною умовою розвитку й удосконалення міжнародних стандартів формування достатньої сукупності доказів, що вказує про існування їх системи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. До дослідження сформованих у практиці ЄСПЛ стандартів доказування звертаються В.Д. Басай, В.В. Вапнярчук, І.В. Гловюк, В.О. Гринюк, В.А. Завтур, С.О. Ковальчук, В.І. Маринів, М.А. Погорецький, В.М. Трофіменко, О.Г. Шило та інші вітчизняні і зарубіжні вчені. Водночас, виокремленню напрацьованих ЄСПЛ стандартів формування достатньої сукупності доказів присвячена недостатня увага. Окремі зі сформованих ЄСПЛ вимог щодо достатності доказів розглядаються у тісному взаємозв’язку з вимогами стосовно їх достовірності та визначаються як елементи змісту стандарту доказування «поза розумним сумнівом». Так, розкриваючи зміст вказаного стандарту доказування, Л.П. Брич виокремлює у його структурі такі елементи: 1) вимогу щодо можливості перевірити джерело доказів; 2) вимогу достатності доказів; 3) вимогу об’єктивної узгодженості доказів; 4) вимогу щодо ієрархічності доказів [13, с. 258-260].

Аналізуючи наведену позицію, потрібно звернути увагу на необхідність її уточнення з урахуванням сформованого у практиці ЄСПЛ розуміння достатності доказів. Так, із позиції Суду, у практиці національних судів вказана процесуальна властивість доказів не може пов’язуватися виключно із застосуванням стандарту доказування «поза розумним сумнівом» і може стосуватися використання інших стандартів формування рівня переконання, необхідного для прийняття відповідного процесуального рішення. Як свідчать результати дослідження практики ЄСПЛ, він звертається до оцінки достатності доказів, використовуваних не лише для обґрунтування національними судами обвинувальних вироків, але й для обґрунтування національними органами інших процесуальних рішень, зокрема: 1) про застосування тримання під вартою. При цьому Суд встановлює достатність доказів, використаних національними судами для обґрунтування наявності підстав застосування тримання під вартою. Так, ЄСПЛ відзначає, що він повинен переконатися, чи мали національні суди під час ухвалення оскаржуваних рішень у своєму розпорядженні достатні докази для обґрунтування тримання під вартою (п. 51 рішення від 12.06.2003 р. у справі «Herz v. Germany») [1]; 2) про продовження строку досудового розслідування. У цьому контексті ЄСПЛ вказує на можливість продовження вказаного строку для обґрунтування необхідності отримання доказів, достатніх для ухвалення судового рішення. Зокрема, Суд наголошує, що будь-яке продовження розслідування повинно ґрунтуватися на дійсних підставах, таких як необхідність забезпечення достатніх доказів для отримання обвинувального вироку, для більш глибокого розуміння сутності й обсягу злочинної діяльності підозрюваного або для розкриття більшого кримінального кола (п. 101 рішення від 23.11.2017 р. у справі «Grba v. Croatia») [5]; 3) про закриття кримінального провадження.

При цьому ЄСПЛ звертає увагу на необхідність обґрунтування за допомогою достатніх доказів фактичних обставин, викладених у процесуальному рішенні про закриття кримінального провадження. Так, Суд вважає, що розслідування скарг заявника було необґрунтовано тривалим та характеризувалося недоліками, визнаними національними органами влади, а висновки згаданого розслідування не ґрунтувались на наявних доказах. Зокрема, 08.09.2005 р. слідчий прокуратури відзначив, що заявник зазнав тілесних ушкоджень внаслідок падіння, хоча ніхто, включаючи працівників міліції, ніколи не стверджував, що вони бачили, щоб заявник падав. Те ж стосується і постанови від 02.04.2009 р. про закриття кримінальної справи у зв'язку з відсутністю будь-яких відомостей щодо того, чи могли тілесні ушкодження утворитися у заявника за вказаних ним обставин чи за обставин, вказаних працівниками міліції (п. 91 рішення від 29.10.2015 р. у справі «Чміль проти України») [18]. Окрім того, перша з виокремлених Л.П. Брич вимог (щодо можливості здійснення перевірки джерела доказів) виступає одним з елементів достовірності, а третя та четверта з них (щодо об'єктивної узгодженості доказів та їх ієрархічності) – елементами достатності доказів, яка, водночас, визначена вченою як самостійна вимога, поряд із наведеними. У свою чергу, вимоги об'єктивної узгодженості доказів та їх ієрархічності виступають основою для виокремлення напрацьованих ЄСПЛ міжнародних стандартів формування достатньої сукупності доказів, але не відображають повною мірою його правові позиції щодо достатності доказів.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття на основі правових позицій ЄСПЛ системи міжнародних стандартів формування достатньої сукупності доказів.

Результати дослідження. У низці справ ЄСПЛ надає власну оцінку достатності доказів, яка здійснюється ним з урахуванням декількох аспектів.

По-перше, у разі її здійснення Суд застосовує стандарт доказування «поза розумним сумнівом» (п. 282 рішення від 10.07.2001 р. у справі «Aydın v. Turkey», п. 70 рішення від

29.10.2015 р. у справі «Чміль проти України») [2; 18], з урахуванням якого встановлює достатність доказів, які досліджувалися національними судами і використовувалися ними для обґрунтування ухвалюваного процесуального рішення, та доказів, наданих безпосередньо Суду.

По-друге, ЄСПЛ здійснює оцінку доказів із точки зору їх достатності у контексті встановлення наявності/відсутності стверджуваного заявником порушення положень Європейської конвенції від 04.11.1950 р., у зв'язку з чим сукупність доказів, яка береться ним до уваги, повинна бути достатньою саме для вирішення цього питання. Так, надаючи оцінку достатності наявних у його розпорядженні доказів, Суд у рішенні від 01.07.2010 р. у справі «Давидов та інші проти України» вказує, що застосування сили посадовими особами щодо заявників у ході обшуку неодмінно повинно було призвести до травм ув'язнених, яких утримували у камері № 8 «Монастиря». Суд вважає докази, що впливають з усіх показань заявників і свідків, достатніми, щоб встановити, що перший і другий заявники отримали травми. Крім того, на думку Суду, відсутність матеріальних доказів, таких як медичні записи або висновки медичного обстеження, що підтверджують конкретні травми заявників, не заважають Суду зробити висновки, чи мало місце застосування надмірної сили, у результаті якого заявники отримали ушкодження. У зв'язку з цим Суд вважає, що наявна система реєстрації ушкоджень дозволяє співробітникам пенітенціарних установ не реєструвати їх і не реагувати на медичні скарги, що, на думку Суду, і мало місце у цьому випадку. Суд зазначає, що у зв'язку з відсутністю медичної документації у цьому випадку у нього немає достовірних письмових джерел доказів, щоб встановити, чи зазнавали конкретні заявники жорстокого поводження. Крім того, Суд не зобов'язаний встановлювати тип і ступінь ушкоджень, якщо він визнає, що поводження досягло рівня, за якого може бути застосована ст. 3. На підтвердження цих висновків Суд також посилається на показання інших свідків, які він вважає переконливими. Зокрема, він вважає, що показання

другого заявника, який спостерігав обшук у коридорі через щілину в дверях, і показання пана Гетьманського, який бачив, як поранені ув'язнені йшли до медичної частини під конвоем або за допомогою інших ув'язнених, є надійними і такими, що заслуговують на довіру... (п. 218 вказаного рішення) [4].

По-третє, ЄСПЛ здійснює оцінку із точки зору достатності не лише доказів, які досліджувалися національними судами та були покладені в основу їх судових рішень, але й нових доказів, поданих Суду. Як вказує А.І. Григор'єв, особливістю процесуальної доктрини Європейського Суду є те, що він вправі отримувати та оцінювати докази, які раніше не розглядалися в юрисдикції держави-відповідача, у тому числі не були надані національним судам або не досліджувалися ними [14, с. 146]. Так, ЄСПЛ неодноразово звертав увагу на відсутність у нього перешкод стосовно прийняття до уваги будь-якої додаткової інформації та нових аргументів під час визначення сутності скарги, якщо він вважає їх належними. Наприклад, нова інформація може бути корисною для підтвердження або спростування оцінки, зробленої Договірною Державою. Такі нові матеріали мають форму або додаткових відомостей щодо фактів, які лежать в основі визнаних прийнятними скарг, або юридичних аргументів, пов'язаних із цими фактами (п. 147 рішення від 12.07.2001 р. у справі «K. and T. v. Finland», п. 89 рішення від 14.01.2003 р. у справі «K.A. v. Finland») [8; 9]. Водночас, ЄСПЛ відзначає на необхідність обережного ставлення до нових доказів, зокрема у випадках їх надання Урядом. Зокрема, у рішенні від 24.02.2005 р. у справі «Isayeva, Yusupova and Bazayeva v. Russia» Суд зазначає, що в документах, переданих Урядом у жовтні 2004 р., робиться посилання на низку нових доказів, які не були надіслані Суду. Декілька недатованих документів, на яких ґрунтуються висновки цього документа, не відповідають іншим доказам, наявним у матеріалах справи. Ніякого пояснення не було подано ні щодо того, чому такі важливі докази, як показання техніків та огляд літаків, не були отримані раніше, ні чому додані заяви льотчиків суперечать їх показанням, які вони, ймовірно, нада-

ли раніше. Не зрозуміло, чому цей документ, який побачив світ у травні 2004 р., був переданий Суду та іншій стороні лише у жовтні 2004 р. Тому Суд буде ставитися до його змісту з обережністю (п. 176 зазначеного рішення) [7].

По-четверте, встановлення ЄСПЛ достатності доказів на підтвердження стверджуваного заявником порушення положень Європейської конвенції від 04.11.1950 р. призводить до покладення тягаря доказування на Уряд. Так, здійснивши оцінку наявних у його розпорядженні доказів, Суд у рішенні від 15.10.2015 р. у справі «Белозоров проти Росії та України» дійшов висновку про існування достатніх доказів на користь версії заявника щодо перебігу подій, а тому тягар доведення має бути покладено на Уряд (п. 108 вказаного рішення) [16].

По-п'яте, здійснюючи оцінку доказів із точки зору їх достатності, ЄСПЛ не пов'язаний оцінкою, наданою їм національними судами. Аналізуючи практику Суду у справах, у яких він звертався до оцінки доказів, Д.В. Афанасьєв вказує, що зроблені у рішеннях національних судів висновки щодо фактів справи не мають для Європейського Суду наперед встановленої сили і не є обов'язковими для нього. Суд вправі оцінити факти інакше, ніж національні суди [12, с. 130].

На основі оцінки доказів із точки зору їх достатності, здійсненої з урахуванням наведених аспектів, ЄСПЛ констатує наявність/відсутність стверджуваного заявником порушення положень Європейської конвенції від 04.11.1950 р. Так, у рішенні від 29.10.2015 р. у справі «Чміль проти України» Суд зазначає, що інцидент з працівниками міліції відбувся рановранці, коли заявник вочевидь йшов з дому на роботу, та, як видається, після інциденту заявник пішов на роботу, де він негайно повідомив своїх колег, що його було побито. Доказів того, що заявник зазнав тілесних ушкоджень до або після зазначеного інциденту, немає. Суд також вважає, що результати розслідування, зважаючи на його численні недоліки, не спростували твердження заявника про те, що його заштовхнули до райвідділу міліції, а потім побили. Суд також зазначає, що у будь-якому разі численні свідки бачили «штовханину» біля дверей

до райвідділу міліції. Навіть якщо прийняти надану Урядом версію подій, видається, що до заявника було застосовано певну фізичну силу. З огляду на його вік, застосована фізична сила могла сприйматися заявником як дуже сильна. Враховуючи обставини справи у викладі Уряду (заявник заблокував двері до райвідділу міліції та схопив одного з працівників міліції за формену куртку), підготовку, яку, як стверджувалось, працівники міліції отримали для того, щоб вміти поводитись у подібних ситуаціях, вік заявника та стан його здоров'я, видається, що застосована до нього фізична сила була надмірною, зважаючи на те, що внаслідок цього у заявника було діагностовано струс мозку і він перебував у лікарні протягом сімнадцяти днів. Отже, Суд доходить висновку, що, зважаючи на виклади подій обох сторін, у цій справі достатньо доказів, щоб «поза розумним сумнівом» дійти висновку, що заявник зазнав жорстокого поводження з боку міліції у порушення матеріального аспекту статті 3 Конвенції (п. п. 76 – 79 рішення від 29.10.2015 р. у справі «Чміль проти України») [18].

Поряд із наданням власної оцінки достатності доказів, ЄСПЛ у низці справ звертається до вирішення питання про обґрунтованість надання національними судами оцінки доказам із точки зору вказаної процесуальної властивості.

На думку ЄСПЛ, судові рішення, яким встановлюється винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, не може обґрунтовуватися за допомогою єдиного доказу. За загальним правилом, сформованим у практиці Суду, в основу обвинувального вироку національними судами повинна покладатися сукупність доказів, достатня для засудження обвинуваченого за вчинення кримінального правопорушення (п. п. 68 – 83 рішення від 26.03.1996 р. у справі «Doorson v. the Netherlands», п. 66 рішення від 30.04.2015р. у справі «Яременко проти України (№ 2)»)- [6; 20].

У своїй практиці ЄСПЛ звертає увагу на вагоме значення прямих доказів у сукупності наявних у кримінальному провадженні доказів, але, водночас, вказує на неприпустимість абсолютизації встановлення національними органами обставин кримінального прова-

дження за допомогою прямих доказів. Так, Суд вважає, що, хоч на практиці, можливо, іноді важко довести факт незгоди без наявності прямих доказів зґвалтування, таких як сліди насильства чи показання безпосередніх свідків, органи влади все ж таки повинні перевірити всі факти і приймати рішення на підставі оцінки всіх наявних обставин... Суд доходить висновку, що органи влади не провели достатнього розслідування наявних обставин у справі заявниці через те, що надмірно наголошували на необхідності прямих доказів зґвалтування. Їхній підхід у цій конкретній справі був обмежувальним, який практично підвищує «чинення опору» до статусу визначальної ознаки цього злочину (п. п. 181 і 182 рішення від 04.12.2003 р. у справі «M.C. v Bulgaria») [11].

Докази, які використовуються національними судами для ухвалення судового рішення, з позиції ЄСПЛ, повинні перебувати у тісному логічному взаємозв'язку. Зокрема, здійснивши ретельний аналіз використаних національними судами доказів (показань анонімних свідків Y.15 та Y.16, показань свідків N. та R., показань експерта захисту K. та свідка обвинувачення I.) та вказавши на недоліки кожного з них (п. п. 68 – 82 рішення від 26.03.1996 р. у справі «Doorson v. the Netherlands»), ЄСПЛ відзначає, що жоден зі стверджуваних недоліків, що розглядався самостійно, не призвів до висновку, що заявнику не було забезпечено справедливого судового розгляду. Більше того, навіть розгляд стверджуваних недоліків у сукупності не дозволяє встановити, що провадження в цілому було несправедливим. Доходячи цього висновку, Суд врахував той факт, що національні суди мали право розглядати різні докази, які були йому подані, як підтверджуючі один одного. Відповідно, порушення п. 1 ст. 6, взятого разом із п. 3 «d» ст. 6 Конвенції, не було (п. 83 зазначеного рішення) [6]. На вагомість наведеного висновку ЄСПЛ звертають увагу Г.В. Діков та О.С. Чернишова, на думку яких п. 83 рішення у справі «Doorson v. the Netherlands» прямо вказує на «кумулятивний» ефект багатьох доказів для вирішення питання про те, чи був вирок справедливим [21, с. 410].

Надаючи оцінку достатності доказів, використаних національними судами для ухвалення судових рішень, ЄСПЛ вказує на недоліки формування їх сукупності національними органами. Наприклад, у рішенні від 19.02.1998 р. у справі «Кауа v. Turkey» Суд зазначає, що прокурор не спробував перевірити наявність стріляних гільз, які повинні були свідчити про запеклу перестрілку..., йому потрібно було приділити більше уваги збиранню доказів на місці, з тим, щоб відтворити події..., не було перевірено наявність слідів порошу на руках чи одязі вбитого. У будь-якому випадку ці прорахунки повинні вважатися надзвичайно серйозними у зв'язку з тим, що тіло вбитого було пізніше передане жителям села, що зробило неможливим проведення будь-яких додаткових досліджень, включаючи аналіз куль, які знаходилися у тілі. Єдиними речовими доказами, які були взяті з місця події для подальшого розслідування, були зброя та боеприпаси, ймовірно використані паном Абдулменафом Кайя. Хоча це і важлива слідча дія, не можна не відзначити, що прокурор прийняв рішення, не отримавши результатів балістичної експертизи (п. 89 вказаного рішення) [10].

У своїй практиці ЄСПЛ звертає увагу на те, що взаємозв'язок доказів повинен носити об'єктивний характер і не зазнавати суб'єктивного впливу. Як зазначає Л.П. Брич, вимагаючи об'єктивної узгодженості доказів, ЄСПЛ водночас заперечує проти того, щоб така узгодженість була інспірованою органами державного обвинувачення [13, с. 260]. Зокрема, у рішенні від 12.06.2008 р. у справі «Яременко проти України» Суд вказує, що він вважає дивовижним той факт, що через два роки після подій заявник і С. (співобвинувачений у цій справі – Г.К.) дали досить докладні показання, які, на думку слідчого, не містили ніяких розбіжностей або суперечливих моментів. Такий ступінь узгодженості між показаннями заявника та співобвинуваченого в його справі дають підстави для підозри, що їх показання ретельно скоординували. Проте національні суди вважали такі детальні показання незаперечним доказом їх достовірності та використали їх як підставу для визнання заявника винуватим у скоєнні злочину 1998 р.,

попри те, що він давав свої показання за відсутності захисника і відмовився від них одразу після того, як з'явився захисник, вибраний на його власний розсуд, а також на те, що ці показання не підтверджувалися жодним іншим матеріалом. За таких обставин, є серйозні підстави припускати, що ці підписані заявником свідчення були здобуті всупереч його волі (п. 79 зазначеного рішення) [19].

Із точки зору ЄСПЛ, сукупність доказів, використовуваних національними судами для ухвалення судових рішень, повинна характеризуватися ієрархічною побудовою. Здійснюючи оцінку доказів, Суд у низці справ використовує термін «ключовий (вирішальний) доказ», під яким розуміє покладений в основу судового рішення доказ, який у їх сукупності займає центральне місце та має вирішальне значення для засудження обвинуваченого. Так, ЄСПЛ відзначає, що Верховний Суд України виключив тільки частину доказів, які, як встановлено, було отримано у порушення прав, гарантованих Конвенцією... Виключення первинних визнавальних показань заявника з переліку доказів істотно підірвало аргумент Верховного Суду України стосовно того, що його визнавальні покази та визнавальні покази іншого підсудного були послідовними і підтверджували одне одного. Більше того, обидва підсудних під час судового розгляду відмовилися від усіх своїх визнавальних показів. Решта доводів, наведених Верховним Судом України на підтвердження обвинувального вироку щодо заявника, зокрема ґрунтувались на результатах судових експертиз та єдиному речовому доказі (кейсі з ключами), посилення на які, як видається, не було вирішальним для результату провадження (п. 66 рішення від 30.04.2015 р. у справі «Яременко проти України (№ 2)») [20].

Втрата ключового (вирішального) доказу може призвести до визнання ЄСПЛ наявної сукупності доказів недостатньою для ухвалення національними судами обвинувального вироку. Як вважає А.Б. Маханек, втрата таких доказів є порушенням вимог Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [15, с. 104]. Так, у рішенні від 18.12.2014 р. у справі «Belenko v.

Russia» ЄСПЛ наголошує, що на завершальному етапі розслідування слідчий вказав на неможливість проведення додаткової експертизи щодо обставин смерті Оксани Беленко, оскільки «тканинний архів» померлої (зразки її тканини) та її медична документація були втрачені. Суд вважає незрозумілу втрату центрального доказу достатньою для компрометації результатів розслідування. Він також зазначає, що згадані недоліки, на жаль, призвели до неможливості пояснення за результатами розслідування походження підозрілих пов'язаних слідів на її тілі. Ця інформація могла б стати важливим елементом аналізу причини її смерті, а також з'ясування інших обставин події... Суд вважає, що наявність «тканинного архіву» померлої та її медичної документації була настільки важливою для правильного вирішення вимог заявниці, що їх втрата критично підірвала її перспективи на успіх у будь-яких інших видах національних проваджень, які вона могла б порушити стосовно цих подій... Відповідно, у цій справі мало місце порушення процесуального аспекту ст. 2 Конвенції (п. п. 81 – 85 вказаного рішення) [3].

Встановлення ЄСПЛ ключового (вирішального) доказу у разі надання оцінки використовуваним національними судами показань відсутніх свідків призвело до формування у його практиці правила «єдиного або вирішального доказу». Як відзначає Суд, відповідно до правила «єдиного або вирішального доказу», якщо визнання вини обвинуваченого виключно або переважно ґрунтується на показаннях свідків, яких обвинувачений не може допитати на будь-якій стадії провадження, його права на захист обмежуються неправомірно (п. 75 рішення від 30.01.2018 р. у справі «Боець проти України») [17].

Поряд із цим, ЄСПЛ звертає увагу на меншу вагомість похідних доказів у сукупності наявних у розпорядженні національних судів доказів та відзначає їх обов'язок обережно ставитися до здійснення оцінки таких доказів та їх подальшого використання у судових рішеннях. Із позиції Суду, факт обережного ставлення національних судів до непереверених показань відсутнього свідка був розціне-

ний Судом як важлива гарантія. Суди повинні були довести, що їм було відомо про те, що показання відсутнього свідка були менш вагомими (п. 90 рішення від 30.01.2018 р. у справі «Боець проти України») [17].

Висновки. Проведений аналіз правових позицій ЄСПЛ дозволяє виокремити такі напрацьовані ним міжнародні стандарти формування достатньої сукупності доказів:- 1) оцінка доказів із точки зору їх достатності виступає обов'язком національних судів;- 2) неприпустимість обґрунтування судового рішення, яким встановлюється винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, на основі єдиного доказу; 3) докази, які використовуються для ухвалення судового рішення, повинні перебувати у тісному логічному взаємозв'язку; 4) взаємозв'язок доказів повинен носити об'єктивний характер; 5) сукупність доказів повинна характеризуватися ієрархічною побудовою.

Література

1. Affaire Herz c. Allemagne: Décision La CEDH le 12 Juin 2003. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-65695>.
2. Case of Avşar v. Turkey: Judgment of the ECHR from 10 July 2001. URL: https://www.hrdp.org/files/2013/09/10/CASE_OF_AVSAR_v._TURKEY_.pdf.
3. Case of Belenko v. Russia: Judgment of the ECHR from 18 December 2014. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-148639>.
4. Case of Davydov and Others v. Ukraine: Judgment of the ECHR from 1 July 2010. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-99750>.
5. Case of Grba v. Croatia: Judgment of the ECHR from 23 November 2017. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-178699>.
6. Case of Doorson v. the Netherlands: Judgment of the ECHR from 26 March 1996. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/4d8820/pdf/>.
7. Case of Isayeva, Yusupova and Bazayeva v. Russia: Judgment of the ECHR from 24 February 2005. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-68379>.

8. Case of K. and T. v. Finland: Judgment of the ECHR from 12 July 2001. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59587>.

9. Case of K.A. v. Finland: Judgment of the ECHR from 14 January 2003. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60885>.

10. Case of Kaya v. Turkey: Judgment of the ECHR from 19 February 1998. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58138>.

11. Case of M.C. v. Bulgaria: Judgment of the ECHR from 4 December 2003. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61521>.

12. Афанасьев Д.В. Особенности доказывания в Европейском суде по правам человека. *Журнал российского права*. 2009. 2009. № 1. С. 123-133.

13. Брич Л.П. Застосування практики Європейського Суду з прав людини як джерела права для оцінки допустимості та достовірності доказів у кримінальних провадженнях в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016.- № 2. С. 253-266.

14. Григорьев А.И. Уголовно-процессуальные доказательства в Европейском Суде по правам человека. *Государственная служба и кадры*. 2018. № 3. С. 140-148.

15. Маханек А.Б. Проблемы получения и оценки доказательств по уголовным делам в практике Европейского Суда по правам человека. *Современное общество и власть: Электронный научный журнал*. 2017. № 2.- С. 103-105.

16. Справа «Белозоров проти Росії та України»: Рішення ЄСПЛ від 15.10.2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b05.

17. Справа «Боець проти України»: Рішення ЄСПЛ від 30.01.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c64.

18. Справа «Чміль проти України»: Рішення ЄСПЛ від 29.10.2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b45.

19. Справа «Яременко проти України»: Рішення ЄСПЛ від 12.06.2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_405.

20. Справа «Яременко проти України» (№ 2): Рішення ЄСПЛ від 30.04.2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a75.

21. Стандарты справедливого правосудия (международные и национальные практики) / кол. авторов; под ред. Т.Г. Морщаковой. М.: Мысль, 2012. 584 с.